

ה ש ל י ח ה

א. "מגבית הברזל"

השליחויות החשובות שמילאה גולדה בחודשים שקדמו להקמת המדינה היו: השליחות ושתי פגישות עם עבדאללה בנובמבר 1947 ומאי 1948, והמסע לגיוס התרום בארצות-הברית בחדשים ינואר-מרץ 1948. ההצטיידות בגשק כבד ובמטוסים העסיקה את בן-גוריון יותר מכל נושא אחר החל מסוף 1947. מסקנותיו מה"סמינר" היו כי ללא גשק כבד היישוב יפסיד במלחמה, ומאותה שעה זכה הטיפול הצבאי בחו"ל והפיתוח הצבאי בארץ לעדיפות עליונה.⁸⁹ ברם כספי המגביות והקרן החשאית שהקים בן-גוריון ב-1946 לצרכי רכש ה"הגנה" לא הספיקו להצטיידות מסיבית. בראשית ינואר הבריך לו איש הרכש בארצות-הברית כי "אפשר להשיג הכל" אבל "בלי כסף אין לעשות זאת." בן-גוריון הישב ומצא כי חסרים לו 7 מליון לא"י (כ-25 מליון דולר) שיש לגייסם בדחיפות בארצות-הברית, והחליט כי עליו לצאת יחד עם "שר האוצר", קפלן למשימה.⁹⁰ אולם, בישיבת הנהלת הסוכנות הגיבה גולדה על החלטתו ביוזמה שלא היתה מקובלת בתרבות הפוליטית היישובית: היא הציעה לצאת לארצות-הברית, במקומם. נימוקה היו שבשעה זו בן-גוריון אינו יכול לעזוב את הארץ, ואילו היא יכולה לנסות את כוחה בגיוס כספים בקרב יהדות ארצות-הברית. היא סברה שהכירה היטב את יהדות אמריקה, וחשה שניתנת לה הזדמנות לתרום למאמץ המלחמתי. ההנהלה הסכימה עמה, וכעבור שבוע, לאחר שקיבלה תדרוך מדוקדק מבן-גוריון ביחס לציוד הדרוש, יצאה לארצות-הברית.⁹¹

בדיעבד התברר שהבחירה היתה נכונה. לגולדה היו כל התכונות הדרושות לגיוס כספים מיהדות ארצות-הברית, במצב של לחץ. יכולתה לפשט בעיות ולפעול ללא כל עכבות כאשר המטרה נראית בעיניה ברורה וצודקת סייעה בגיוס כספים מיהדות ארצות-הברית. בפרט היתה לה עמדה קבועה ובלתי מורכבת: אם צריך, יש לדרוש, ללא כל פחד או רגשות בושה. באוקטובר 1947 התנגדה להחלטה שהתקבלה בעצתו של קפלן בוועדת המצב,

שלא לשתף את יהדות ארצות־הברית במגבית החד־פעמית, שמא תיפגע המגבית העממית הממוסדת. היא טענה: "אני בטוחה שיהודי אמריקה יתנו כסף, ומחוץ לכל חשבון." ⁹² ערב יציאתה לארצות־הברית חזרה גולדה והגדירה את ההחלטה היא כהחמצה, והגדירה "כפשע" את ההתעוררות המאוחרת לדרוש עזרה מיהודי ארצות־הברית, כשכוחות היישוב סבלו ממת־סור בצידוד בסיסי. היא הגיבה בביקורתיות על היסוסי ההנהגה ביחס להטלת מגבית חרום על הישוב, וקבעה כי "אלה שצריכים להטיל על העם לא תמיד מעיזים באותה מידה שהעם מוכן."

הרקע של גולדה ונסיון החיים שצברה סיערו לה מאוד בגיוס כספים. היא גדלה בארצות־הברית ובשנות ה־30 התנסתה בפעולות הסברה וגיוס כספים בקרב אוהדי ההסתדרות בקהילות יהודיות בארצות־הברית. היא היתה מקובלת כנציגה בכירה ואותנטית של הישוב, המביאה אליהם מסר הישר משדה הקרב. אמנם, כ־12 שנה לא היתה בארצות־הברית, ולא היתה מוכרת שם, וגם הקהל שאליו היתה צריכה לפנות נמנה עם בני דור חדש שרקעו אחר, אך היא הבינה כיצד יש לרכוש את לבם ולגרום להם לתרום מכספם. היא עשתה זאת כבר בהזדמנות הראשונה שנקרתה לפנייה: בהופעה לא מתוכננת בפני מועצת הפדרציות היהודיות שהתכנסה בשיקאגו ב־25 בינואר. דברי גולדה באותו יום, כתבה מרי סירקין, "חישמלו" את הנוכחים.⁹³ גולדה דיברה באופן ספונטני והסבירה בפשטות מה היא חשה, כשהיא נעזרת בדימויים חריפים ובאנלוגיות ברורות לקהל שומעיה. המסר שלה היה שפנייתה אליהם אינה כשל אורחת בקהילה אלא כאחת מן הקהילה – זו המשותפת להם וליישוב. זו אינה קריאה להצלה ולבקשת רחמים, שכן היישוב הנלחם כעת כנגד אויביו בטוח ביכולתו לנצח, וימשיך וילחם גם אם יעשה זאת עד טיפת דמו האחרונה. הנושא העומד על הפרק אינו העתיד של עוד קיבוץ יהודי, שהכחדתו, אם תקרה, תתגמד נוכח השמדת 6 המליונים; הנושא המוטל על כף המאזניים הוא החלום העתיק של העם היהודי לעצמאות ולבית לאומי. יהדות ארץ ישראל היא אמנם נושאת החלום, והמגינה בגופה ובדמה על הסיכוי להגשמתו, אך אין פרושה שהיא טובה מן היהדות האמריקנית. זוהי חלוקת תפקידים בתוך הקהילה היהודית ו"במקרה אנחנו שם ואתה פה: אנחנו החזית ואתם ה'הינטרלנד'; היא המשיכה ופרטה: "אנחנו נותנים דם וכסף, ואתם משלימים את החסד בביגוד, בשמיכות ובצידוד בסיסי. אתם הייתם מבקשים ואנחנו היינו נותנים אילו המצב היה הפוך, בדיוק כפי שאמריקה היתה ה'הינטרלנד' של אנגליה בזמן מלחמת העולם, ומדינות ערב הן ה'הינטרלנד' של המופתי. אין ביכולת היהדות האמריקנית להחליט אם היישוב ילחם או לא, אך יש ביכולתה להכ־

ריע אם הוא ינוצח. אם ייאסף הכסף הנדרש לציוד מיד – לא בעוד חודש ולא בעוד חודשיים אלא מיד, הנצחון מובטח; אם יתמהמה – לא יהיה בו תועלת: היישוב היהודי יהיה כמו אחרון הלוחמים בקבוצת ה"ה, שנמצא הרג כשאבן מותקת באגרופו הקמוץ."

בנאום זה סללה גולדה את דרכה ללכה ולכיסה של יהדות אמריקה. היא הוזמנה לנאום בפני עשרות קבוצות ברחבי ארצות-הברית, ובכל מקום תרמו ברוחב לב. גם הצלחות מוסדיות היו לה: היא הצליחה לתביא לשיחות פעולה בין הג'וינט והמגבית ולהקדים את העברת הכסף של אותה שנה בחודש וחצי. כשלושה שבועות לאחר שהחלה בסורה דיווחה גולדה לבן-גוריון באופטימיות כי "עד היום ודאיים 15 מליון דולר. מאמינה שבסוף החודש יהיו לי לפחות 20 מיליון – הברק הוראות." "דיעה זו עודדה את בן-גוריון. לפני קבלת המברק, שלח לגולדה מכתב המתאר את החמרת המצב הצבאי, והתווה שחורות. "אין ספק עוד בדבר" כתב "שהמערכה הוצאה מידי ערביי א"י, ועוברת כולה לידי המדינות השכנות, הייליהן ומפקדיהן, המצויידיים באספקה... בכסף, בנשק טוב – טוב בהרבה מזה שבידינו, באימון, ונדמה לי – בתכנית אסטרטגית יעילה." הוא ביקש שתשיג בדחיפות 1.5 מליון דולר לקניית אונייה שתצא בהול לארץ עם נשק, וסיים בברכת "חזקי ואמצי!". היא אכן המשיכה במה ששרתוק כינה "מגבית הברזל", ועד לשובה ארצה באמצע מרץ הצליחה לאסוף 50 מליון דולר במזומן, סכום כפול מזה שהיא ובן-גוריון תכננו. אין תמה, אפוא, שבמכתב שכתב בן-גוריון אליה ואל שרתוק בראשית מרץ הוא תאר את הצלחתה כ"קרן אור היחידה לעת עתה", וכי עתה, לאחר ששאלת המימון נפתרה, עליהם להתפלל עמו שהציוד שנקנה בכסף זה – רובים, מקלעים ותותחים – יגיע בזמן ליום הפלישה הערבית.

שליחותה של גולדה חוללה מפנה ביחסה של יהדות ארצות-הברית אל יהודי ארץ ישראל, ואחר כך למדינה היהודית. מירב הכסף שהצליחה לגייס בדחיפות לא בא ממקורות חדשים – כפי שהעיר ביבושת מסוימת קפלן,⁹⁵ אלא מארגוני הגיוס הקיימים – מהמגבית ומהג'וינט. אבל היא הצליחה להביע את הארגונים הללו לפעולה משותפת ומוגברת בתקופה הקריטית, לאחר שעוררה את דעת הקהל העממית בקהילות היהודיות. אליהו אילת (אפשטיין), שנלווה לכמה מהופעותיה התפעל מ"כוח השכנוע שהיה בדבריה הפשוטים" על המוני היהודים שבאו לשמוע את דבריה באנגלית או באידיש וכי "השפעתם ניכרה עוד זמן רב לאחר שעזבה את ארצות-הברית."⁹⁶ אין ספק שהצלחתה להמחיש בפניהם את שותפות הגורל ביניהם לבין היישוב ואת האחריות המוטלת עליהם לקיומו, היתה תנאי

לתרגומה של שעת רצון זו לכסף, ויצרה מסגרת לגיטימית ל"חלוקת התפקידים" בין היהודים בארץ לבין היהדות האמריקנית. אפילו היא עצמה הופתעה עד כמה נכונה היתה הנחתה ביחס פוטנציאל ההתגייסות של יהדות ארצות-הברית. לאחר שובה ארצה אמרה לוועד הפועל הציוני כי היא מתחרטת ש"לא היה לנו העזו והאומץ לדרוש כפליים מאשר קיבלנו... אני בטוחה שאילו אמרנו 100 מליון – היינו מקבלים 100 מליון. לא יהודי אמריקה אשמים, לא יהודים אחרים אשמים; יהודי ארץ ישראל, אשמים. אין לנו העזו לדרוש מיהודי אמריקה מה שהם יכולים ומה שהם מוכנים לתת." ⁹⁷

חודש וחצי אחר כך היתה לה ההזדמנות להוכיח עד כמה צדקה. מיד לאחר הכרזת המדינה וההכרה המיידית שהוענקה לה על-ידי ארצות-הברית, ותחילת הפלישה הערבית, שיגר אותה בן-גוריון לחזור על הצלחתה, והיא עשתה זאת. כפי שהסביר בן-גוריון לממשלה הזמנית, לאחר שבכספי הסיבוב הראשון של גולדה נרכש הנשק הקל, הרי שעתה המשימה היא לקנות מטוסים וטנקים. גם בסיבוב זה הצליחה לגייס 50 מליון דולר, אגב הרחבה של מעגל המזדהים והתורמים, אשר התלהבו מהקמת המדינה, ומההצלחות של צה"ל. בישיבת הוועד הפועל של ההסתדרות שהתקיימה לכבודה לאחר שובה, ולפני יציאתה לתפקידה החדש כצירה במוסקבה, סיפרה כי בין אלה מצאה "יהודים חדשים, דור צעיר, ראשון, שני ושלישי באמריקה, חוגים מתבוללים, מתנגדים לציונות... ואצל כולם נעלמו כל הספקות..." לא היה לה ספק מדוע הם תרמו, וההסבר היה בעיניה נצחון מוחץ של הטיעון הציוני: "ליהודי אמריקה, שאף פעם לא הרגישו בזה לפני כן, יש עכשיו כבוד עצמי." ⁹⁸

ב. "לנו יש אשה מתאימה"

גולדה שהתה בארצות-הברית בחדשים פברואר ומרץ. היו אלה הימים הקשים ביותר בירושלים, שם ארעו פיגועים קטלניים במיוחד: משאית ממולכדת התפוצצה בבניין ה"פלסטיין פוסט" ב-2 בפברואר, מכונת תופת התפוצצה ברחוב בן יהודה והפילה 50 קורבנות ב-22 בפברואר, והיה פיצוץ בבנייני הסוכנות ב-11 למרץ. על אלה נוספה הפגיעה המורלית הקשה לאחר נפילת שיירת "נבי דניאל" לגוש עציון ב-27 במרץ. גולדה חזרה מארה"ב ב-18 במרץ אך לא חזרה מיד לירושלים, אלא נשארה בתל אביב והשתתפה בדיוני מרכז מפא"י, שהוקדשו לתפנית החמורה שחלה בעמדת ארצות-הברית כלפי החלוקה באו"ם (ראה להלן). למחרת נפילת שיירת

נבי דניאל, אנשי המחלקה המדינית⁹⁹ ומפקד מחוז ה"הגנה", שלחו בנפרד (וכנראה בהסתר זה מזה) מברקי אועקה לדרגים מעליהם – לשרתוק באו"ם, ולמטכ"ל בת"א, ותבעו שתעשה פעולה שתביא להפסקת אש בירושלים.¹⁰⁰ גולדה שבה לירושלים ב־28 במרץ, ואישרה בדו"ח לבן-גוריון, שאכן העיר נמצאת על סף שבירה, וכי נשמעים קולות שאם לא תושג הפוגה, יש להגיע להסדר עם הערבים, או לבקש מן הכוחות הבריטים להישאר. בסיפא של הדו"ח הוסיפה כי הכרחי שתימצא "הנהגה ציבורית חזקה בעיר",¹⁰¹ אך היא עצמה ביקשה להשתחרר מתפקיד זה. בחישה הפוליטיים הבינה שמוסדות המדינה שנמצאו אז בשלבי הקמה וגיבוש ראשוניים כבר זחליפו, למעשה, את מוסדות היישוב.

בחודשים פברואר-מאי 1948 גולדה עקבה בדריכות אחר הפעילות המדינית בזירה הלאומית והבינלאומית, והיתה מעוניינת להיות שותפת להם. היא נמנתה עם אלה שדחקו לפעולה למרות אי-הוודאות הספקות וההיסוסים. בעת שהותה של גולדה בארצות-הברית בראשית 1948 החלו להופיע הסימנים הראשונים לכך שיש סכנה שהממשל האמריקני ייסוג מתמיכתו בחלוקה ו"שהקערה תהפך על פיה". האופוזיציה לתכנית החלוקה במסד האמריקני, שהתחזקה עקב הפחד מהתפשטות הקומוניזם, החלה לגלגל את ההחלטה לאחור. בפברואר הציע הנציג האמריקני במועצת הבטחון שהעצרת תכונס כדי לדון מחדש בנושא ארץ ישראל. גולדה דיווחה מארצות-הברית כי היא חוששת ש"אם כל הבעיה תשוב אל מליאת העצרת – הפסדנו".¹⁰² חודש אחר כך, ב־19 במרץ, הודיע הנציג האמריקני על המרת התמיכה של ארצו בחלוקה בהמלצה על כינונו במשטר נאמנות זמני של האו"ם, ודרש כינוס של העצרת. גולדה שאך שבה לארץ השתתפה בישיבת מזכירות מפא"י שדנה במהפך המדאיג. היא תבעה במפגיע "לעשות ביתר קצב, ליצור עובדות." היא פרטה: "הייתי רוצה שמחר יוכרו ... שתהיה ממשלה, זמנית אפילו, אבל ממשלה, הייתי רוצה שיוכרו על זה עוד מחר מתרתיים, לפני יום רביעי, לפני ישיבת מועצת הבטחון, ולפני הכינוס החדש של עצרת האומות המאוחדות." למרות התעוררותה של יהדות ארצות-הברית, הסבירה, אין לתלות תקוות שכוחה הפוליטי ישיבא לשינוי העמדה האמריקנית, שכן עדיין "זוהי יהדות שבויה" החוששת להתבטא באווירת הטרור האנטי-קומוניסטי. בכלל, הודתה "אין לי אמונה רבה עכשיו במערכה המדינית." לעומת זאת, יש לנצל את העובדה, שהחלטת האו"ם עדיין בתוקף, ושקבע בה כי עד ל-1 באפריל על ועדת הביצוע להקים מועצת ממשלה זמנית. נחישות כזאת גם תשפיע לטובה על יהדות אמריקה, העלולה לשקוע עתה ב"דכאון וביאוש", וגם תבצר את החזית

הפנימית בבית: "חס ושלום שישמע איזה קול שהוא שנוצרה לפנינו סיטואציה חדשה ויש לדון על פתרון חדש. יש לנו פתרון אחד, שאותו קיבלנו, ואותו עלינו לקיים." ¹⁰³ יוזמתו של משרד החוץ האמריקני להקים משטר נאמנות נכשלה, בגלל ההצלחות הצבאיות של היישוב. הממשל חזר ולחץ להסכים לשביתת נשק כתחליף להכרות המדינה, אך גם בשלב זה, ההתפתחויות בשטח קבעו את המהלכים.

"המכה הגדולה" - כפי שכינתה גולדה את הצעת הנאמנות - קטעה דיון על מבנה המוסדות השלטוניים ואיושם שהחל במפא"י בראשית 1948. דיון זה החל כאשר ציפו לבואה של ועדת הביצוע של האו"ם, שאמורה, היתה לעסוק בהקמת שתי הממשלות הזמניות. מכיוון שאי-אפשר היה לערוך בחירות, הוחלט בהנהלת הסוכנות בוועד הלאומי, כי חברי שני הגופים בצרוף נציגי תנועות וזרמים שאינם מיוצגים ובהם, ירכיבו את 37 חברי "מועצת הממשלה הזמנית." בלחצו של בן-גוריון, הוחלט בהנהלת הסוכנות, ואושר במוזכירות המפלגה כי באותה העת יש להקים גם גוף מצומצם שימנה 13 איש, שייבחרו על-פי הרכב הכוחות בוועד הפועל הציוני. גוף זה, שאכן הוקם (הי"ג) נועד לשמש כממשלה הזמנית הראשונה של המדינה העומדת לקום. ¹⁰⁴ וכך על-פי חשבון זה מפא"י היתה זכאית ל-4-5 מקומות. בזמן שהייתה של גולדה בחו"ל קבעה ועדת האיוש של המפלגה כנציגיה ל"יג" את ממלאי התפקידים הבכירים מטעמה בסוכנות ובוועד הלאומי: בן-גוריון (יו"ר הנהלת הסוכנות), שרתוק ("שר החוץ"), קפלן, ("שר הכספים") ורמז (יו"ר הוועד הלאומי). ההצעה הזו הובאה לאישור המרכז ב-6 למרץ.

להפתעתו של מזכיר המפלגה הציע בן-גוריון לכלול את גולדה בהרכב בצורה זו או אחרת. על רצונו העז לראות אותה ב"פנים" יעידו סוללת הנימוקים והתמרונים שהכין לשיבה. היו אלה נימוקים אידיאולוגיים (פמיניסטים), פוליטיים וסמליים, ומן הראוי להביאם בפרוט:

"אשה אחת הכרחי שהיא תהיה בממשלה המצומצמת, קודם כל משום שהיא מתאימה לכך. אולם זה לא מספיק, מפני שיש הרבה חברים המתאימים לכך. אינני יודע אם אין זה מוקדם עדיין [לומר] כי בקובענו את הממשלה אנו עושים אקט היסטורי; אנחנו מקוים שזו תהיה ראשית העצמאות היהודית בארץ אחרי 1800 שנה... ולא יתכן שמחצית היישוב, מחצית העם היהודי לא תמצא לה שום נציגות בממשלה הראשונה שאנו מנסים להקים בארץ ישראל. [אחרי הכל] בעלייה, בבניין, בהגנה ובספרות, תפסה האשה את מקומה"; מלבד זאת, לחץ בן-גוריון על שומעיו, "כל אחד מאתנו קצת חייב תודה לאמו." ⁽¹⁾

בן-גוריון המשיך והטעים כי העניין אינו חשוב רק לצרכי פנים, אלא גם כלפי חוץ: "דבר זה יש לו ערך פוליטי כביר, חשוב לנו דווקא פה להדגיש ולהדגים את האופי של היישוב היהודי ושל המדינה היהודית במזרח הקרוב. אני אומר: אשה בממשלה היהודית הראשונה זה דגל בשביל כל המזרח! בזה אנו אומרים להמונים כאן: הנה כאלו הגנו. זאת אפשר להגיד רק על-ידי ההרכב, [ולא] בשום צורה אחרת... לנו יש אשה מתאימה לזה... גם לא בתור אשה... איש לא יבין מדוע נפקד מקומה של האשה שישנה בהנהלה [של הסוכנות] והיא מתאימה כמו כל אחד. אני רואה זכות גדולה למפלגתנו שממנה תבוא האשה."¹⁰⁵

בן-גוריון נאחז בטיעון העקרוני ולא אמר שרצה שגולדה, אקטיביסטית כלבבו, תימצא בגוף העתיד לקבוע גורלות. שניים מהארבעה שנבחרו לייצג את המפלגה ב"ג-קפלן ורמז-היו "מתונים" מובהקים, והשלישי, שרתוק, גטה ל"מתינות". בן-גוריון חשש שלקו האקטיביסטי שלו לא יהיה רוב ברגעים המכריעים. חשש זה התגלה כמוצדק כאשר במאי הובאה להכרעה שאלת ההכרזה על המדינה, ורק שרתוק, וגם הוא לאחר שכנועים רבים, תמך בעמדת בן-גוריון. (ראה להלן). על כל פנים, במרץ עשה בן-גוריון כל מאמץ, לאלץ את מרכז מפא"י להתליט על בחירתה במקום רמז, איש הפשרה והמתינות. הוא אף הציע כי הוא עצמו לא יהיה חבר בקבינט, ויטפל בענייני הבטחון "מבחוץ". ההצעה לא היתה סבירה, וחברי המרכז נקלעו למצוקה כאשר נדרשו לבחור בין רמז לגולדה. לא ברור כלל, אם גולדה היתה מוכנה לפגוע ברמז, פטרונה הפוליטי בראשית דרכה וידידה הקרוב. היה גם מי שהתבטא בקול רם נגד שיקוליו של בן-גוריון, ודיבר על אי-התאמתה של גולדה בשל העובדה שאין מדובר כאן בהקמת "אקסקוטיבה למלחמה פוליטית עם אנגליה," וכי "כוחה של גולדה בתור שליחה לאמריקה יכול להיות לא פחות חשוב מאשר כוחה באקסקוטיבה."¹⁰⁶ רוב החברים (21 כנגד 10) סרבו ל"הדיח" את רמז ממעמדו הבכיר. במאמץ לרצות את בן-גוריון (ואולי גם את גולדה) הוחלט לבדוק את האפשרות לקבל נציג חמישי ולהעניק לרמז תפקיד בכיר כנשיא מועצת הממשלה הזמנית (הל"ז) מעין יו"ר הפרלמנט. אך דבר מכך לא יצא. גם לאחר שהוועד הפועל הציוני החליט ב-12.4.48 לאשר את הקמת שני הגופים, (שנקראו "מועצת העם" - הל"ז, ו"מנהלת העם" - ה"ג) המשיך בן-גוריון ללחוץ באמצעות "תרגיל" התפטרות¹⁰⁷ אך ללא הועיל. רק לאחר הקמת המדינה, והתבססותו של בן-גוריון כ"ראשון בין שווים" יכול היה להבריך לגולדה בהיותה צירה במוסקבה בינואר 1949, כי היא מוזמנת לחזור ארצה ולהצטרף לממשלה.

בינתיים, נענתה גולדה, באי רצון, לבקשתו של בן-גוריון לחזור לירושלים ולטפל בהשגת ההפוגה שם. בעקבות הפגישה עם גולדה, רשם בן-גוריון ביומנו: "איני יודע משום-מה היא שרויה בהרגשת קיפוח." ¹⁰⁸ לפני כן, יצאה בשליחתו לסקור את הנעשה בחיפה לאחר שננטשה על-ידי תושביה הערביים. היא שבה משם מוועזת ממראה הבתים שננטשו בבהלה, והציעה שמפלגתה תגבש מדיניות כלפי עתידם של הפליטים, אולם דבריה לא זכו לתרגום מעשי. ¹⁰⁹ היא שבה לירושלים בראשית מאי, כאשר כל המאמצים הבינלאומיים של הרגע האחרון למנוע את התלקחות הלחימה, התרכזו בנסיון להשיג שביתת נשק בעיר. במאמץ השתתפו הנציב העליון אשר שימש גם כנציג של מועצת הנאמנות, והקונסולים של בלגיה צרפת וארצות-הברית שמונו על-ידי מועצת הבטחון כ"וועדת הפוגה לירושלים". במסגרת הדיונים על שביתת הנשק נפגשו גולדה וקפלן עם הנציב העליון ב-6 במאי. היתה זו פגישתם האחרונה. מעניין לציין כי בניגוד להערכתו של בן-גוריון, גולדה היתה שותפה לדעתם של שרתוק וקפלן כי יש סיכוי שהערב-בים יעמדו בתנאי שהוצג לשביתת נשק – ש"כל הדרך מתל אביב לירושלים עד לכותל תהיה חופשית ופתוחה" ¹¹⁰ והמליצה על המשך המאמצים בפני מנהלת העם ערב הכרזת המדינה ב-12 במאי. היא גם היתה היחידה שהתנגדה בישיבה להצעתו של בן-גוריון להוציא את הרובע היהודי מהסטטוס קוו הנדרש כתנאי להפוגה. ¹¹¹ נראה שבימים האחרונים של שלטון המנדט היתה לה תקוה, אולי קלושה, שהדיפלומטיה תמנע מלחמה. משום כך גם נטלה על עצמה את הנסיעה לעמאן לנסות למנוע את השתתפות הלגיון במלחמה.

ג. האלטרנטיבה – מלחמה: פגישותיה עם עבדאללה

חמישה ימים לפני תום מועד המנדט, יצאה גולדה לפגישה עם המלך עבדאללה בעמאן, כשהיא מחופשת כערבייה ולצדה עזרא דנין המתורגמן, מחופש אף הוא כבן לוויה ערבי. היא שכנעה את בן-גוריון שכדאי לנסות להרתיע את המלך מהצטרפות לפלישה של צבאות הליגה, או לפחות, שיגביל את צבאו רק לכיבוש השטח המיועד למדינה הערבית. בהערכתה התבססה על ההבנה שהושגה בין המלך לבינה ששה חודשים קודם לכן, בנובמבר 1947, כאשר נפגשו בארמון המלך בנהריים בנסיבות מדיניות וצבאיות שונות לחלוטין. דיוניהם נערכו אז לאחר שהתפרסמו המלצות ועדת האו"ם על תכנית ההלוקה, ולפני שהתכנית התקבלה בעצרת הכללית, כלומר,

לפני שארצות הליגה הערבית גבשו את התנגדותן האופרטיבית להחלטת האו"ם. המלך, שלרשותו עמד הצבא הערבי המאומן והמצויד ביותר באזור, ושזכה לתימוכין של בריטניה, חש כי יש בכוחו לכוון את מהלך העניינים בהתאם לרצונו, ולבוא לידי הסכם עם היהודים.

הפגישה בנהריים היתה שיאו של תהליך ממושך של מגעים, כולל מפגשי פנים אל פנים, בין המלך לבין נציגי המחלקה המדינית של הסוכנות היהודית, שטופחו במשך שנים על-ידי שרתוק. כשעמדה גולדה בראשות המחלקה, ניהול המדיניות הערבית לא נלקח משרתוק, כיוון שהזירה הערבית לא היתה "ביתה הטבעי" של גולדה. אולם בהעדרו, בפעם הראשונה בשל מעצרו, ובשנייה – בשל שהייתו הרצופה בווישינגטון בחודשי ההכרעה מסתיו 1947 עד אביב 1948, הוטל עליה לנסות לקצור את פירות המגעים של המחלקה המדינית, ולהגיע לידי הסדר אסטרטגי-מדיני עם עבדאללה. מגעים אלו היו מבוססים על רצונם של שני הצדדים להעזר זה בזה להגשמת שאיפותיהם המדיניות. עבדאללה היה השליט הערבי היחיד שכבר בשנות ה-30 העריך גכון את כוחו המתפתח של היישוב, וכבר שיש להגיע לפשרה כלשהי אחר, על בסיס ההתנגדות המשותפת שלו ושל הציונים לתנועה הלאומית הערבית בא"י בראשות המופתי.¹¹²

המגעים התכליתיים עם עבדאללה החלו לאחר שפורסמו דו"ח הוועדה האנגלו-האמריקנית ותכנית מוריסון-גריידי ביוני 1946. שרתוק, שהיה כלוא באותה עת בלטרון, הדריך מכלאו את אנשי המחלקה המדינית באמצעות פתקי צופן שהוברחו מלטרון. בין השאר התייחס לפיתוח ההבנה עם עבדאללה בעניין עתיד ארץ ישראל לאחר הסתלקות הבריטים. גולדה היתה מדווחת על מגעים אלה אך לא התערבה בשלב זה בניהולם. במהלכם הבהיר עבדאללה כי על-פי השקפותיו הפתרון לבעיית האזור הוא חלוקת ארץ ישראל וסיפוחם של חלקי הארץ הערביים וסוריה לממלכתו (תכנית שכונתה בלשונו "פרוד וצרוף"¹¹³ שלאחריו תוקם פדרציה עם עירק, שבה תשתלב גם המדינה היהודית. הלכה ונסתמנה הסכמה בינו לבין ההנהגה הציונית ביחס לתכנית של חלוקת ארץ ישראל, צרוף החלק הערבי לעבר הירדן ועל-ידי כך – מניעת הקמת מדינה ערבית פלסטינית בראשות המופתי. לצורך זה הסכים שרתוק להענות לבקשת המלך, ולהעניק לו כספים למימון פעולות החתרנות שלו בסוריה. אך הגשמתן של מטרות אלה, או אפילו חלקן היתה תלויה ביכולתו של עבדאללה להתגבר על מכשולים רבים: התנגדותן של מדינות ערב ובעיקר התנגדותם של הערבים הפלסטינים לכל פשרה עם ריבונות יהודית; התנגדות ערבית לשאיפותיו הטריטוריאליה של עבדאללה כלפי סוריה וארץ ישראל; ועמדת הבריטים בעד מתן עצמאות לארץ ישראל

השלמה כתידה מדינית ריבונית אחת, המחולקת לאזורים אוטונומיים הכפופים לשלטון המרכזי, שבו היה מובטח רוב לערבים.

לאחר פרסום דו"ח ועדת האו"ם בספטמבר 1947, והמלצת הרוב על חלוקה הוסרה הצעת הפתרון הבריטית, אולם התנגדות מדינות ערב האחרות לתכניותיו של עבדאללה, ולהקמת מדינה יהודית גברה. כשגולדה קיבלה את האחריות לניהול המדיניות כלפי עבדאללה היה עליה לבחון מהי מידת יכולתו של המלך לדבוק בעמדותיו נוכח תחילת התארגנותן של מדינות הליגה הערבית נגד הצעת החלוקה. בקביעת הערכותיה נשענה גולדה על אנשי האגף הערבי והש"י במחלקה המדינית, שעקבו בדאגה אחר הכנות הליגה למאבק צבאי נגד החלטת האו"ם בחודשים ספטמבר-אוקטובר, ואחר תמרוניו של עבדאללה שנעו בין הצהרות על נאמנות לאחדות הערבית לבין מימוש מטרותיו המדיניות הנפרדות. תחילה, לא במעט בשל המסרים והידיעות ששלח המלך בחשאי באמצעות שליחו לירושלים, נדמה היה באגף הערבי כי הוא דבק בעמדתו ובטוח ככוחו.¹¹⁴

אולם, גולדה עצמה פקפקה בכוונותיו ועוד יותר ביחס ליכולתו של עבדאללה להאבק על מימוש תכניותיו. בדיווח "על המצב" למזכירות המפלגה חזרה אמנם על הערכת האגף הערבי כי פני עבדאללה לשלום, אך הוסיפה כי ההערכה אינה מבוססת על דבריו, אלא בעיקר על כך ש"הוא נוהג כאשר נוהג לא כל כך מאהבת ישראל ורצון לשיתוף פעולה, אלא משום שהוא יודע שהאויב מספר אחד שלו זהו המופתי ואנשיו." האחרון, כך הסבירה בהסתמך על ידיעות הש"י, מתכנן פרובוקציות שמטרתן לגרום למעשי תגמול יהודיים שבעקבותיהם יאלצו מדינות ערב לשלוח את כוחותיהם לתוך הארץ. במקרה כזה, אמרה גולדה, יש לזכור כי "גם אם [עבדאללה] יעמוד נגד רצונו של המופתי, אין הוא בעל בית מוחלט על צבאו, בדיוק כמו שאיננו בעל בית על ארצנו." האנגלים יכולים למנוע ממנו לפעול, וכן הוא עלול לאבד את השליטה על חלק מחייליו שיבואו לעזרת אחיהם. היא הזהירה כי תמיד יש לנהוג בהסתייגות כלפי דיבור של ערבי, "אפילו הוא יידך הכי טוב ונאמן," אך משסיכמה את דבריה טענה, שנדמה לה, שלעת עתה, חלפה סכנת הפלישה, ומיד הוסיפה: "אני אומרת 'נדמה לי', מפני שאינני לומדת את הדברים האלה אלא שומעת אותם ממומחים, שאף הם מסתייגים. אין זה אומר שהיא לא תבוא אף פעם. השאלה היא באיזו מידה יצליח המופתי להפעיל את התכנית המקורית שלו, ואיך נפעל במקרה זה."¹¹⁵

עם תקוות מהולות בספקות גדולים יצאה גולדה בראש משלחת קטנה של המחלקה המדינית לפגישה עם עבדאללה בארמונו שבנהריים, ב־17

בנובמבר 1947. המשימה של המשלחת, שנמנו אתה גם השניים שצברו "ותק" במפגשים עם עבדאללה, אליהו ששון ועזרא דנין, היתה, לנסות ולעגן את ההסכמה הבסיסית מן העבר בהבנה ברורה יותר, ולמנוע השתתפות אפשרית של הלגיון הערבי בפלישת הצבאות הערבים לארץ. המטרה לטווח הארוך יותר היתה להגיע להסכם על יסוד פתרון החלוקה. עבדאללה רצה להשיג בטווח הקצר שיתוף פעולה יהודי-עברי-ירדני, על בסיס תכניותיו להשתלט על החלק הערבי של ארץ ישראל, ובטווח הארוך - לשלב את "הרפובליקה היהודית" כיחידה חצי אוטונומית בממלכתו. דברים אלה אמר עבדאללה לגולדה במהלך פגישתם.¹¹⁶ גולדה ענתה כי היו רוצים לדון אתו על הסכם המבוסס על החלטת האו"ם. ברור היה מדבריה כי מדובר בהסכם בין שתי מדינות ריבוניות. עבדאללה העיר, כי אם מדובר בחלוקה, הרי הוא מסכים בתנאי "שלא תבייש אותו בעולם הערבי" (כלומר בתיקוני שטח). כששאל עבדאללה כיצד יגיבו אם יתפוש את החלק הערבי, ענתה גולדה כי היהודים יראו בחיוב נסיון שלו להשתלט על החלק הערבי עד שתוקם שם ממשלה על-ידי האו"ם, בתנאי שלא יפריע ליהודים להקים את מדינתם, ויימנע מלהתנגש בכוחותיהם. עבדאללה הבהיר כי הוא רוצה את החלק הערבי של ארץ ישראל לעצמו, ולא עבור המופת, והודיע כי לא ישתף פעולה עם כוחות אחרים נגד היישוב. הוא גם הסכים למנוע התנגשויות בין יהודים וכנופיות המופתי בעזרת הלגיון. אם יפלוש לבדו - הבטיח - יתרכו בחלק הערבי. הוא אף אמר שיהיה מוכן לעגן את ההסכמה בחוזה כתוב לאחר שתכנית החלוקה תתקבל באו"ם. לשם כך, אמר, יהיה צורך להיפגש שנית. בתום הפגישה שארכה כ-50 דקות, השיגה גולדה הסכמה עקרונית, אם כי רק בעליפה ובאורח כללי בלבד, לאי התקפה מצד המדינה הערבית בעלת הכוח הצבאי החזק והמאומן ביותר, וכן הבטחה לחוזה חתום בעתיד. עיבוד פרטיה של ההסכמה לטווח הקצר, נדחה כאמור לאחר ההחלטה באו"ם.¹¹⁷

בצמרת של הנהלת הסוכנות, רווח הישד עמוק שעבדאללה הוא כלי שרת בידי הבריטים, שכוונותיהם היו למנוע הקמת מדינה יהודית. השתלשלות המאורעות בארץ ישראל בעקבות החלטת החלוקה: המהומות שפרצו בארץ בהנהגתו של המופתי, והארועים שבאו בעקבותיהם, ובתוכם הכניעה של עבדאללה ללחצים שיתיר לכוחות צבא ההצלה להיכנס לתחומי ארץ ישראל דרך ארצו בינאר, עיכבו את פיתוחה של "האסטרטגיה העבר-ירדנית".¹¹⁸ המעבר של ה"הגנה" לאסטרטגיה התקפית במבצע "נחשון" בראשית אפריל וכיבוש כפרים ערביים, וכן פרשת דיר יאסין ובריחת הפליטים שינו את המצב במהירות.

כבר בדצמבר חשדו אנשי האגף הערבי כי עבדאללה אינו מתכוון לעמוד בהסכם, לאחר שבתקריות אחדות היו מעורבות יחידות של הלגיון שחנו בארץ. החלו מסתמנות שתי הערכות כלפי סיכויי הצלחת האסטרטגיה; האחת פסימית ביותר, והשנייה – ספקנית, אך מהולה בתקווה מסוימת להצלחה. ההערכה הפסימית, שדוברת העקבי היה זסלני (שילוח) בשענה בעיקר על החשד כי בהמרצת הבריטים, הולכת ומתרקמת "השאלת" הלגיון לליגה הערבית על מנת שיכבוש את הארץ כולה לשם כפיית תכנית מוריסון-גריידי על היישוב.¹¹⁸ ההערכה השנייה, (שדוברת העיקרי היה שמעוני), האמינה בכנותו של המלך וברצונו לממש את תכניתו אך העמידה בספק את יכולתו לעשות זאת. (ראש האגף, ששון, תמד חליפות בכל אחת מן ההערכות.) גולדה, נקטה בעמדת ביניים: היא האמינה שקיימת מזימה ברייטית¹¹⁹ אך חשבה שיש סיכוי כי עבדאללה יסתפק בתכנית המינומוס של "פרוד וצירוף" החלק הערבי לממלכתו, אם יצליח לעמוד בלחצים השונים. בכל התקופה שבין דצמבר 1947 לפברואר 1948 התקווה להצלחה היתה מבוססת על חילופי המסרים הסודיים שנמשכו בין עבדאללה לבין אנשי המחלקה המדינית באמצעות אנשי אמונו. במסריו המשיך המלך ואישר את נאמנותו להבנה שהושגה ביניהם, ומתברר כי עד לנקודה זאת הוא אכן עמד בדיבוריו, והדף את לחציהן של מדינות ערב להציב כוחות בשטחו. יחד עם זאת, מלבד התמורה הכספית והמדינית שביקש המלך במחיר הנאמנות להסכם, ושאותה היתה ההנהגה מוכנה לשלם, צפו ועלו תביעות טריטוריאליות. עבדאללה ביקש תיקוני גבול שאיש לא היה מוכן לדון עליהם עמו. היוזמה וההובלה בניהול המגעים הללו היתה בידי שרתוק, ועמדותיו ביחס לעבדאללה נקבעו גם במגע ישיר בין ה"מומחים" לבין בן-גוריון. כך למשל, בינואר, כשהתערער עוד יותר מצב הבטחון, הורה שרתוק לששון, "ביודעו" של המלך, לשלוח אליו אגרת אישית שכללה אוהרות ופיתויים לדבוק בהסכם.¹²⁰ ניתן לטער שחלקה הפסיבי של גולדה במגעים אלו נבע חלקית מהרצון לנצל את הקשרים והאמון שבנו שרתוק וששון עם עבדאללה בעבר, וחלקית בשל העדרה מן הארץ בין סוף ינואר למחצית מרץ. לאחר שובה של גולדה ממסעה בארצות-הברית, מצאה שהקשר עם עבדאללה נותק, ואילו האגף הערבי במחלקתה מפוצל בין דעות שונות. היא החליטה שיש לחדש את הנסיונות לבוא עמו במגע.¹²¹ למרות חוסר האמון בבריטים, היא סרבה לוותר על הסיכוי למימוש ההסכם עם המלך.

אך כאמור, מאורעות חודש אפריל: ההצלחות הצבאיות של ההגנה, מחד גיסא, והעמדת צבא הלגיון בראש צבא הפלישה, מאידך גיסא – הביאו לשינוי בראיית המצב אצל הצד היהודי ואצל עבדאללה, והחלישו את האינטרסים

שהיו לשני הצדדים לדבוק בהסכם. בן-גוריון, שהיה סקפטי מלכתחילה, התייחס אל הפלישה של הלגיון כאל עובדה מוגמרת.¹²⁸ אולם גולדה עדיין לא התייאשה. היא פנתה לבן-גוריון, וביקשה ממנו שיסכים לצאתה לעמאן.¹²⁹ למרות שלפני הפגישה עבדאללה הודיע באמצעות איש הקשר כי הוא נסוג מתמיכתו בחלוקה ומציע ליהודים אוטונומיה, שתצורף אחר כך לממלכה הירדנית, היא האמינה כי יש סיכוי שבפגישה של פנים אל פנים תוכל להשפיע עליו ולהרתיע אותו מלצאת למלחמה. לצורך זה היתה מוכנה ליטול סיכון אישי רב ולנסוע לעמאן בעת שנעשו הכנות גלויות לפלישה. בן-גוריון, שנשאר סקפטי, הסכים בנימוק ש"כדאי לנסות". לאחר שהתקבלה הסכמתו של עבדאללה, שלה בן-גוריון מטוס מיוחד להביא אותה מירושלים לתל אביב על מנת לסכם אתה את קווי השיחה עם המלך. אלו הוגדרו בקצרה ביומנו: "1) הסכם על יסוד [החלטת] "אום, 2) או תיקון הדדי של גבולות."¹³⁰ בהגיעה לעמאן לאחר מסע ארוך מצאה את בן שיחה "מאד מודאג" ועצבני. הוא חזר על עמדתו כי הבסיס היחיד לדיון הוא נסיגה מתכנית המדינה והסכמה לאוטונומיה על בסיס "פאריטי" בין יהודים לערבים בתחומי ממלכתו, ואילו האלטרנטיבה היא מלחמה. בתגובה ניסתה גולדה לשכנעו כי הוא טועה בחשבון הרווח וההפסד; האפשרות האחרת – זו של דבקות בהסכם נעשתה קלה וכדאית עוד יותר מאז נפגשו בנובמבר, שכן האויב המשותף – המופתי – ניגף, וכוחות "צבא ההצלה" גורשו. הדרך סלולה לפניו להשתלט על החלק הערבי. לעומת זאת, הזהירה כי מחיר אי-הדבקות בהסכם עלה מאוד מאז נובמבר. בהעדר מתווייבות יילחמו הכוחות היהודיים שהתחזקו מאוד, בכל הכות, ויקחו ככל שיוכלו. עבדאללה ענה כי מובן לו שהיהודים יילחמו, אבל אין לו ברירה בהיותו עתה אחד מתוך חמישה מנהיגים ערביים. הוא חזר והציע לגולדה לדחות את הקמתה של מדינה ריבונית. גולדה השיבה כי הצעתו אינה באה בחשבון וכי אם הוא חוזר בו מההסכם ורוצה במלחמה, הרי שהצדדים יפגשו אחרי המלחמה.¹²⁶

בראייה לאחור מתברר כי בעוד שההנהגה המדינית של הסוכנות העריכה נכון את קשייו של עבדאללה וניסתה להשפיע על שיקוליו ככל יכולתה, היא לא העריכה היטב את העמדה הבריטית שהתגבשה ביחס למגעים אלה ואת יחסם של הבריטים להסדר שהיה עשוי להתקבל. מן המסמכים הבריטיים מאותה התקופה מתברר, כי המדיניות שהתגבשה בפברואר 1948 זנחה את התקווה שתכנית הקנטוניזציה תממש, ותמכה בסופו של דבר בחלוקה ובצרוף החלק הערבי של ארץ ישראל לעבר הירדן.¹²⁷ ולכן, החל מאותה נקודה היתה הלימה בסיסית בין הקו המדיני של

הסוכנות לעמדת הממשלה הבריטית, בלי שבן-גוריון, שרתוק וגולדה היו מודעים לכך, ובלי שיכלו לנצל זאת. עם זאת, היתה נקודה משמעותית אחת שבה התנגשה המדיניות הבריטית עם האינטרסים הציוניים, שבן-גוריון זיהה אותה במדויק ופעל בשיטה להכשלתה: רצונם של הבריטים (ושל הסטייט דירפטמנט האמריקני) לנתק את הגב מהמדינה היהודית, ולהעניקו לעבדאללה כמוצא לים עבור ממלכת ירדן וכשטח לבסיסים לעצמם. לאחר פגישתה הדרמטית של גולדה עם עבדאללה ערב הפלישה גשמעו הערכות שונות. שתי טענות סותרות הועלו נגד גולדה בהקשר זה, תוך הסתמכות על הערות לא מחמיאות שהושמעו כביכול על-ידי עבדאללה נגדה לאחר המלחמה.¹²⁸

על-פי הערכה אחת גולדה לא הבינה את התרבות הפוליטית של האזור וחסר היה לה הדמיון היוצר שהיה דרוש כל כך ברגע המכריע של ערב המלחמה. היא אמנם הבחינה כי "הוא הולך לעניין הזה לא מתוך שמחה ובטחון, כי אם כאיש אשר נמצא בתוך צבת אשר איננו יכול לצאת ממנה"; אך היא לא הבינה, כך נטען, כי הכוונה מאחורי דברי המלך היתה שהוא מצפה שהצד היהודי יעזור לו לצאת מן המיצר. היינו, שיאפשר לו להראות כאילו הוא דבק באינטרס הערבי. גולדה, כך נטען, למרות שבן-גוריון העניק לה מנדט למשא ומתן, לא ניצלה אותו על מנת להציע הצעת פשרה כלשהי, או אפילו להציע קרבות מבוזבזים. במקום זאת, היא דבקה באסטרטגייה של הרתעה, ויישמה אותה בתקיפות ובבוטות. בקשתו של עבדאללה בסוף הפגישה לחשוב על הצעתו עד ל-15 במאי, או לחילופין, להפגש עם שרתוק, מעידה, כביכול, שהמלך התרשם שגולדה נוקשה מן האחרים.¹²⁹ הטענה השנייה והסותרת שהועלתה על-ידי משה דיין היא שגולדה קראה יותר מדי בין השיטין בדבריו של עבדאללה והבינה בטעות כי למרות ההחלטה לצאת למלחמה, עבדאללה יעזור את כוחותיו ואת כוחות עירק בגבולות החלוקה.

את הטענה הראשונה נגד גולדה קשה לאשש או להפריך. גולדה אכן דחתה על הסף את בקשתו של עבדאללה לדון על הצעתו לאוטונומיה, והעדיפה את הדיבור הישיר והגלוי על פני הליכה סחור סחור. אך אין שום בסיס להניח כי אילו נפגשו שרתוק או ששון עם המלך היתה מושגת הוצאה שונה. בפגישה של גולדה שימש דיין מן האגף הערבי כמתורגמן, ועבדאללה, כאשר נואש מגולדה, פנה אליו והתלונן מדוע "כבן המזרח" אין הוא עוזר לו. אך דיין לא יכול היה להציע אסטרטגייה אחרת של שכנוע, מלבד ההרתעה. בסיכומי של דבר, גם אם גולדה לא התאימה לשליחות אל מלך ערבי שמרן משום היותה אשה תקיפה, היא ייצגה באמנה

את ההשקפות המוסכמות על הנהגת היישוב, כולל של אלה שנטו לפשרה.¹³⁰ המקורות ההיסטוריים העומדים לרשותנו כיום נוטים להפריך את טענתו של דיין, כאילו גולדה לא הבינה שעבדאללה ראה עצמו חופשי מכל מחויבות לשמור על ההבנה שהושגה בדבר גבולות החלוקה. היוזמה להתקפה על גוש עציון היתה של דרג צבאי נמוך, והקרבות בלטרון לא נערכו בתחום שטחה של המדינה היהודית. ההתנגשויות עם הלגיון בירושלים היו תוצאה של העדר הסכם עם גולדה מצד אחד, ושל מבצע "קלשון", שאיים להפיל את העיר כולה בידי היהודים, מצד שני.¹³¹ הערכתו של שמעוני, שהושמעה יומיים לפני הפלישה, נראית כקולעת לעמדתם של שני הצדדים במציאות הסבוכה של אותם ימים גורליים: "הוד מלכותו לא בגד לגמרי בהסכם, ואף לא נשאר נאמן לו לגמרי, אלא משהו באמצע. הוא לא ישאר נאמן לגבולות 29 בנובמבר אך לא ינסה לכבוש את כל מדינתנו."¹³² שליחותה של גולדה אמנם לא מנעה את המלחמה, אך מקובלת עלי טענתו של אברהם סלע, שהיא תרמה לכך שהקרבות היו "פרק בהלכות ריסון עצמי וקביעת מטרות מוגבלות מתוך הכרה מפוכחת של כל אחד מן הצדדים למגבלותיו הצבאיות והמדיניות, מתוך נטייה לצמצם את תחום העמות עם הצד שכנגד להכרחי בלבד."¹³³

שלושה ימים לפני תום המנדט במאי 1948, בתנאים קיצוניים של אי-ודאות הוטל על מנהלת העם להכריע. משה שרתוק דיווח על לחציה הקשים של ארצות-הברית להסכים לשביתת נשק כתחליף להכרזה על הקמת המדינה, ועל אזהרתו של ג'ורג' מרשל, מזכיר המדינה, שאין לצפות לעזרה מארצות-הברית אם תפרוץ המלחמה. מפקדי ה"הגנה", ידן וגלילי הוזמנו להשמעת חוות דעת צבאית על המצב. גולדה התבקשה לדווח על פגישתה עם עבדאללה. היא גם השתתפה בדיון שהוכרע בו אם לקבל את ההצעה האמריקנית לשביתת נשק או להכריז על הקמת המדינה, אם כי לא היתה לה זכות הצבעה. רמז ושרתוק הציעו נוסחאות פשרה כדי להחליץ מהדילמה. בן-גוריון שכנע שיש להכריז על הקמת מדינה לאלתר. הוא עשה זאת בצורה מזהירה כשהוא נזקק לניתוח שכלתני. את התוצאה הדרמטית - 6 בעד 4 נגד - יש לזקוף לזכותו. דבריה של גולדה באותו מעמד חשובים כביטוי אופייני כמנהיגה - דבקות במטרה, והחלטיות בביצוע: "...אנחנו צריכים ללכת כל הדרך. אי-אפשר לעשות זיגזגים... ואם אנחנו עושים את זה, אז צריך לעשות את זה עם כל פרטי הפרטים. ומדינה אצל כל הגויים - יש לה ממשלה, ולמדינה שלנו צריכה להיות ממשלה... אני בעד זה שעם ההכרזה על המדינה... נפנה לאו"ם שיכיר בה. ללכת צעד אחד ולהסס, זה לא יועיל לנו. נדמה לי כי לזה מהכה העולם. ואם תהיה הכרזה, עלינו

לעשות את הדבר בשלימות.¹⁸⁴ למחרת ההכרזה הכיר טרומן דה פקטו במדינת ישראל.

ד. "היהודים נשארו יהודים" – צירה ראשונה במוסקבה

לפני צאתה של גולדה למסעה השני בארצות-הברית לגיוס הכספים, הציע משה שרתוק שתשמש הצירה הישראלית הראשונה בברית-המועצות. גולדה דחתה את הרעיון על הסף, באומרה כי לא רק שאינה דוברת רוסית, אלא גם באופייה אינה מתאימה למשרה דיפלומטית. אולם שרתוק ביקש כי תעיין בהצעה ולא תדחה אותה על הסף.¹⁸⁵

במהלך שהותה בארצות-הברית קיבלה גולדה מברק משרתוק המודיע כי מונתה לתפקיד ציר מוסמך בברית-המועצות. גולדה לא שמחה. היא הרגישה כי מינוי זה מרחיק אותה מזירת ההתרחשויות המרכזיות בארץ, ונמנעת ממנה האפשרות להשתתף בעיצוב מוסדותיה של המדינה. העיבה על מצב רוחה גם העובדה שבן-גוריון אישר את מינויה בלי להתייעץ עמה. נוסף על כך, ברית-המועצות היתה רחוקה מדי עבורה לא רק מבחינה גיאוגרפית, אלא גם מבחינה אידיאולוגית. עוד קודם היא העידה על עצמה כי אותה "לא מעניינת השאלה של הקומוניזם." לדידה, הדבר היחיד שעבורו יש להתאמץ ביחסים עם ברית-המועצות הוא היהודים שחיים שם. בדיון שנערך כחצי שנה קודם, אם להשתתף בחגיגות המהפכה הצהירה: "אינני מזלזלת ברצון לבסוע לרוסיה, לא למען להשתתף בחגיגה אלא באפשרות להתקשר עם היהודים ברוסיה."¹⁸⁶

לאחר המלחמה נכרכה ביישוב שאלת גורלה של יהדות רוסיה בשאלת האוריינטציה הבינלאומית הרצויה ליישוב בעולם שהלך והתפצל לשני גושים. סיעה ב', מפ"ם והקומוניסטים תמכו באוריינטציה פרו-סובייטית. במפא"י עלתה הסוגיה בנובמבר 1947, בהקשר לשאלה אם להצטרף ליוזמה של התנועות הסוציאליסטיות בצרפת ובלגיה לחדש את האינטרנציונל הסוציאליסטי. מטרתה של היוזמה היתה לגבש כוח ביניים בין ברית-המועצות הקומוניסטית וארצות-הברית הקפיטליסטית, אך חלק מן התנועות הסוציאליסטיות, במיוחד הבריטית, התנגדה. במפא"י סוכם אז, כי יש להימנע מנקיטת עמדה התומכת בצד כלשהו. הנימוק היה כי עתידה של הציונות תלוי בעלייתם של מאות אלפי היהודים מהגוש הסובייטי מחד גיסא, ובתמיכתם של מיליוני היהודים בארצות-הברית, מאידך גיסא. במפא"י הצדיקו טיפוח קשר עם הסובייטים במחיר ריחוק מסוים מהאמריקנים אך ורק אם יוביל לעליית היהודים.¹⁸⁷

שלא כמו לאחדים מהבריה במפא"י, דוגמת זלמן ארן, לא היתה בליבה אפילו "פינה חמה" לרוסיה הסובייטית. היא היתה ספקנית ביחס לסיכויי הצלחת מאמצי ההסתדרות בתקופת המלחמה לקשור עמה יחסים. ההסתדרות ערכה אז מגבית עבור ברית-המועצות והציעה סיוע רפואי. בהיותה יו"ר ועדת קופת-חולים בהסתדרות השתתפה גולדה בארגון הסיוע, אך היא דיווחה לחבריה בוועד הפועל שהתגובה הסובייטית כלפי ההסתדרות היתה קריה ומעליבה.¹³⁸ בחבריה במפ"ם שניסו למצוא מסילות ללב המשטר הסובייטי דרך ארגון ציבורי-ליגה V-הצליפה, כי אי-אפשר לטשטש ולטיח את שורש הבעיה: דחייתם העקרונית של הסובייטים את הציונות. היא ניבאה, אפוא, כי "ברגע שהארגון הזה [ליגה V] יקבל פרצוף ציוני ברור... דינו יהיה כדון כל גוף ציוני אחר [בעיני הסובייטים]". לחילופין, חזתה כי הממשלה הסובייטית תקשור קשרים עם הציונות רק "אם תגיע למסקנה שראוי לה להתקשר איתנו" ולא "על יסוד איזה דבר מוטושטש."¹³⁹ ואולם, מאמצי הסיוע בתקופת המלחמה נשאו בסופו של דבר פרי צנוע, ועוררו, אפילו בלבה של גולדה, מידה מסוימת של תקווה ליחסים עם ברית-המועצות. באוקטובר 1943 ביקרו בארץ הציר הסובייטי בבריטניה ואשתו - הוגג מאיסקי כאורחי ההסתדרות. גולדה נמנתה עם מארחיהם ומלוויהם בארץ. היא התרשמה כי הציר לא בא רק על מנת לטייל אלא "רצה להיווכח מה אפשר לעשות בארץ הזאת," כדי שכאשר "יצטרכו [הסובייטים] להביע דעה על השאלה היהודית וארץ ישראל, תהיה להם ידיעה ממקור ראשון."¹⁴⁰ בשנתיים הראשונות לאחר מלחמת העולם השנייה הסובייטים אכן שינו את יחסם המתנכר לשיאפות הישוב היהודי בארץ ישראל. בשל רצונם לעקור את בריטניה ממאחזיה במזרח התיכון, הם תמכו בתכנית החלוקה באו"ם, שלחו נשק ציכי לארץ, ואף הורו לממשלות בגוש הקומוניסטי לאפשר את פעילות ה"בריתה" של יהודים לארץ.¹⁴¹ לאחר הקמת המדינה הפכה שאלת האוריינטציה הבינלאומית מורכבת יותר, שכן צריך היה לשקול גם את האינטרסים המדיניים של ישראל בכל הנוגע לסיוע פוליטי, צבאי, וכלכלי. חשש היה כי קשירת קשרים קרובים מדי עם אחד הגושים יביא בהכרח לניתוק קשרים עם האחר.

מניויה של גולדה כצירה בברית-המועצות פורסם רשמית ביולי 1948. עם אנשי הסגל של הצירות במוסקבה נמנו מרדכי נמיר כסגנה של גולדה, והאלוף מרדכי רטנר, כנספח צבאי. המשימות העיקריות שהוטלו על גולדה היו כבדות: ליצור קשר עם יהודי ברית-המועצות, לנסות לרכז את המדיניות הקשוחה של השלטונות ביחס ליציאת יהודים משטח ברית-המועצות, ולפתח את הקשרים המדיניים עם הסובייטים, כולל קבלת סיוע בנשק ואימונים

צבאיים וקניית מזון ודלק. במשרד החוץ הוחלט לנקוט עמדה זהירה. בשיחותיה של גולדה עם אנשי הממשלה הסובייטית, וכן בפגישתו של שרת עם שר החוץ הסובייטי ושינסקי בפריס, הועלתה ישירות רק שאלת העלייה מארצות הגוש הקומוניסטי רומניה, בולגריה, והונגריה. בשיחות אלה ניסו גולדה ושרת לשכנע את הסובייטים כי העלייה משרתת את האינטרס המדיני של ברית-המועצות במזרח התיכון. הם טענו באוזני הסובייטים שלאחר שברית-המועצות הפגינה את רצונה בקיום ישראל, ראוי שתכיר בחיוביות העלייה להמשך חיזוקה, ובחשיבותו של יישוב הנגב, שנכבש לא מכבר בידי צה"ל. המדינאים הישראלים הדגישו כי כדי להבטיח שהנגב לא ייקרע ממדינת ישראל (כפי שהציע ברנדוט), ושלא יהפוך לשטח לבסיסי צבא בריטיים, יש לפתחו ולאכלסו ביהודים.¹² אולם הסובייטים לא היו מוכנים לקשר בין הדברים. יתר על כן, מיד לאחר הגיעה למוסקבה התברר לגולדה כי קשרים מכל סוג שהוא בין הצירות לבין יהודים נתפסו על-ידי הסובייטים כעומדים בסתירה לאינטרסים של המשטר.

ראשיתם של הקשרים המדיניים שקשרה גולדה במוסקבה לא העידו על אחריתם. המשלחת הישראלית הגיעה למוסקבה בתחילת ספטמבר 1948. ימים אחדים לאחר בואם נפגשה גולדה עם מולוטוב, שר החוץ, כדי להעניק לו, כנהוג, העתק של כתב האמנה לנשיא ברית-המועצות. היתה זו פגישה ראשונה בין נציגים בכירים מישראל ומברית-המועצות, וגולדה דווחה במברק לבני-גוריון כי זו התנהלה באווירה ידידותית. גם טקס הגשת כתב האמנה עבר ללא תקלות רציניות, ולאחריו, בהיותה כבר צירה מוסמכת, יכלה גולדה להתחיל בעבודתה. אולם עד מהרה התברר כי עבודתם של הדיפלומטים הישראלים אינה רבה, ומצבם היה דומה לזה של דיפלומטים זרים אחרים. הרוסים התייחסו בחשדנות לדיפלומטים, בראותם בהם נותני חסות למרגלים פוטנציאליים. מאחר שלישראל לא היו קשרי מסחר עם ברית-המועצות, הוגבלו המגעים שיצרו חברי המשלחת רק עם אנשי משרד החוץ הסובייטים ועם אנשי הצירויות האחרות. הנציגות הישראלית התערתה בחיי השיגרה הדיפלומטיים, אך מהר מאוד נוכחו גולדה וצוות הצירות, כי מאמצייהם לקידום העניינים המדיניים והיהודיים אינם נושאים פרי.

הנסיון לקדם קשרי תרבות ואמנות לא נענה ברצינות. יוזמות למשא ומתן בעניין קשרי מסחר והשתלמויות לא זכו לתגובה. בתחום איתוד המשפחות אושרה יציאתם של ארבעה יהודים בלבד. בקשות הצירות להעלות ילדים בגיל הרך שהוריהם בישראל, או אישור עלייתם של הורים זקנים – נדחו בלך ושוב. פניות הצירות בתחומי פעילותה כגון: קבלת משדר (שצירויות אחרות קיבלו), הפצת עתון מצויר, קשר רדיו-טלגרף

בין תל אביב ומוסקבה, או קבלת חוקת השירות הקונסולרי הסובייטי – לא נענו. רק עסקאות בודדות של מכירת חיטה ופראפין יצאו אל הפועל. גם הבקשות בנושא סיוע בנשק הגיעו למבוי סתום. לאחר מבצע "עשר המכות" כנגד ו"חירם" בגליל, סבר עדיין בן-גוריון כי צה"ל יהיה זקוק לנשק נוסף והעביר רשימת רכש מפורטת לנציגות בברית-המועצות. גולדה והנספת הצבאי יוחנן רטנר נפגשו בעניין זה עם איבן בקולין, מנהל מחלקת המזרח-הקרוב במשרד החוץ הסובייטי. גולדה ציינה בפירוט כי אין המדובר בציוד רוסי דווקא, וגילתה עניין בציוד גרמני שנשאר מהמלחמה. היא הדגישה את הצורך הדחוף של ישראל בנשק. בקולין הזכיר את האמברגו שהטיל האו"ם על העברת נשק לאזור. הוא טען, שלמרות שהבריטים מפירים אותו, עיסקת נשק בין רוסיה לישראל תיצור קשיים לשני הצדדים, כיוון שתהפוך לתקדים שתומכי הערבים במערב ינצלוהו כדי להגביר את סיועם. גולדה השיבה כי אין היא מזלזלת בהחלטות האו"ם, אולם, ישראל בשארה ללא עזרה כלשהי, בעוד שהערבים מקבלים סיוע.¹⁴³ בקולין הבטיח להעביר את הבקשה לממונים עליו, אולם לא נתקבלה תשובה מהגורמים הסובייטיים. בסוף 1948 הפסיקה ישראל לקבל סיוע מצ'כוסלובקיה, וגסגר גם בית-הספר לטיס ליד פראג שם התאמנו טייסים ישראלים. בינואר 1949, לאחר שחזרה למוסקבה מסיוור בפריס וישראל, שבה גולדה ונפגשה עם בקולין. בפגישה דיווחה על ההתפתחויות בישראל, ונסתה לרמוז על נושא הבקשה לנשק שהגישה ישראל. בקולין התעלם מהרמוז.

עניינה האמיתי של גולדה היה נתון ליהודי רוסיה. לפני צאתה הם היו בבחינת נעלם גדול. פגישתה עמם היתה הפתעה מרגשת ולא צפויה. בואה של השגרירה הראשונה של מדינת ישראל העצמאית עוררה התפרצות של רגשות לאומיים, וגלי אהדה למדינת ישראל בקרב היהודים. הפגישה הראשונה של חברי הצירות הישראלית עם יהודים התקיימה בשבת ה-11 בספטמבר. היה זה יום לאחר הגשת כתב האמנה על-ידי גולדה, ובעתונים התפרסמה בהרחבה ידיעה זו. חברי הצירות החליטו לבקר בבית-הכנסת הגדול של מוסקבה, והפגישה ביניהם לבין היהודים שהתפללו במקום היתה מרגשת ביותר. ההתרגשות הגיעה לשיאה כשביקש הרב להתוודע אל גולדה. היא התקבלה במחיאות כפיים, בקריאות נרגשות של "עם ישראל חי" ו"הידד" וכולם הצטופפו לחזות בה. עם גמר התפילה ליווה קהל גדול את אנשי הצירות בצאתם לרחוב, והמשיכו אתם ככרת דרך ארוכה. קבוצת אנשים הצטופפה ליד גולדה לא עזבה אותה עד הגיעה למלון.¹⁴⁴

פגישה מרגשת נוספת התרחשה בבית-הכנסת ביום הראשון של ראש-השנה. למקום הגיעו אלפי יהודים, שהמתינו בדרך לבית-הכנסת והריעו

לישראלים. וכך מתארת גולדה פגישה זו: "הרחוב שמול בית-הכנסת השתנה. עכשיו היה מלא אנשים, צפופים כמו סרדינים. מאות על מאות, מכל הגילים, ובהם קצינים וחילים של הצבא האדום, בני גוער ותינוקות בזרועות הוריהם. כרגיל היו כ-2,000 יהודים באים לבית-הכנסת בחגים, אבל עכשיו המתין לנו המון של קרוב ל-50,000 איש. לרגע לא יכולתי לתפוש מה קרה - אף לא מי האנשים האלה. ואחר-כך נפקחו עיני לראות, הם באו - היהודים האמיצים והטובים הללו - כדי להיות אתנו, להפגין את תחושת הקרבה שלהם ולחוג את הקמתה של מדינת ישראל."¹⁴⁵ בבית-הכנסת צבאו רבים על גולדה, והריעו לה בהתרגשות, וכשיצאה משם, עם סיום התפילה, המתינו לה רבים בחוץ, מציפים אותה בגלי אהדה וחום. וכך מתארת גולדה את הרגשתם של חברי הצירות, עם תזרתם למלון: "...וכך נשארנו שעות על שעות, מוצפים רגשות כה אדירים עד שלא יכולנו אפילו למסור אותם זה לזה. אינני יכולה להעמיד פנים כאילו ידעתי או לבטח שבתוך עשרים שנה אראה רבים מן היהודים הללו בישראל. אבל דבר אחד ידעתי: ידעתי כשברית-המועצות לא הצליחה לשבור את רוחם; שרוסיה, בכל עוצמתה, נכשלה. היהודים נשארו יהודים."¹⁴⁶

נסיבותיה הנהירים לתרגם התלהבות זאת למתן היתר עלייה ליהודים מרוסיה נדחו. הממשלה הסובייטית אימצה אמנם קו מדיני פרו-ישראלי, אך הקשיחה את עמדתה האנטי-ציונית. דיוניה של גולדה עם גורמים בכירים בממשלה הסובייטית הבהירו לה מהו הקו הרישמי בשאלה היהודית. שבוע לאחר שהגישה את כתב האמנה נפגשה גולדה עם ולריאן זורין, סגנו של מולוטוב, ובין היתר דנו השניים בשאלה היהודית. זורין גרס כי קיימת בעיה ליהודים רק בארצות קפיטליסטיות, וכי ישראל צריכה לדאוג לקליטת עלייה מארצות אלו. לדידו בעיה זו לא היתה קיימת בברית-המועצות הפרוגרסיבית. מעבר לבעיה היהודית קיימת הבעיה של דמוקרטיה בעולם ויש צורך להאבק עליה בכל מקום. גולדה ענתה כי אין סתירה בין עלייה המונית לישראל לבין המאבק על דמוקרטיזציה בעולם, אלא להפך, התפתחותה של המדינה תשפיע ברוח של קדמה על העולם הסובב אותה.¹⁴⁷ באותו יום נפגשה גולדה גם עם בקולין, מנהל מחלקת המזרח הקרוב במשרד החוץ. גם הוא חזר על העמדה שהובעה על-ידי זורין וכרך את בעיית היהודים עם הקפיטליזם. מכאן ואילך הלכה והתבררה העמדה הסובייטית נגד מתן היתר עלייה ליהודי רוסיה, שהסובייטים חששו מפני יצירת תקדים לתביעות נרחבות להגירה מברית-המועצות, דבר שהממשלה ניסתה למנוע בכל מחיר. חרף התרתה של ברית-המועצות עליית יהודים מוגבלת ממזרח אירופה החל מסע השמצות ורדיפות נגד כל גילויי הלאומיות היהודית

דית, ששיאן היה במשפטי הרופאים בשנת 1953.

אם סברה גולדה תחילה כי פגישות שגרה עם יהודים יפיגו את חששותיו של המשטר, וירככו את עמדתו, התברר לה כי טעתה. האהדה הפומבית שהפגינו היהודים כלפי מדינת ישראל וכלפי נציגיה בברית-המועצות גררה שינוי לרעה ביחסה של הממשלה אליהם. הממשלה הפסיקה את פעילותם של רוב הארגונים היהודיים. ממכתבים שנתקבלו בצירות הישראלית ב־1949 עולות עדויות על הכריזמה שהקרינה גולדה בעצם הופעתה, ועל הדיכוי הקשה שהפעילו השלטונות בעקבות הביטויים הפומביים של הזדהות עם ישראל: "לאחר ההכרה בישראל, כאשר הגיעה מאירסון, היו כולם מאושרים, מוכנים לבשק את ידיה. אנשים חשבו את עצמם בני-מזל אשר הצליחו לראותה או לעמוד בקרבתה למרות המספר העצום של אלה אשר סבלו. אנשים גורשו בעד זאת לעולמים... מעיירות רבות החלו [השלטונות] לגייס 'בהתנדבות' - בכוח - לבירוביגין לחקלאות. האנשים איבדו את רשיון ההתגוררות שלהם, את בתיהם, את מכריהם..."¹⁴⁶

משעלתה שאלת קבלתה של ישראל לאו"ם, שאל נמיר אם כדאי "להעמיס" את עליית יהודי רוסיה, שנראתה אז חסרת סיכוי, על "כף המאזניים של שיקולי הדיפלומטיה הרוסית, ובכך להכביד על ענייניה המדיניים של מדינת ישראל". נראה שבנקודה זו התגבשה סופית ההחלטה לא להעלות את שאלת יהודי רוסיה בפני השלטונות ולהתרכז בנסיונות להשיג את סיוע הסובייטים לעליית היהודים מארצות הגוש הקומוניסטי בלבד. אולם, הנסיונות להמנע מעימות לא הועילו. בתחילת פברואר 1949 ציפתה לגולדה הפתעה לא נעימה. היא זומנה לשיחה עם זורין, סגן שר-החוץ. זורין קרא בפניה את מתאוו של משרד החוץ על הפעילות שמקיימת הצירות לעידוד אזרחים יהודים לעליית לארץ ישראל ולוויתור על אזרחותם הסובייטית. גולדה התבקשה להפסיק את הוצאתו של עלון מטעם צירות שהופץ בין מוסדות ממשלה והקהילות היהודיות, ולהגביל את מגע עובדיה עם אזרחים סובייטים ולרכזו רק באמצעות הצינורות של משרד החוץ הסובייטי. השיחה התנהלה באווירה עוינת ולא ידידותית. היה ברור כי ממשלת ברית-המועצות לא תתיר יציאתם של יהודים, ואפילו לא של בודדים במסגרת איחוד משפחות. במהלך שבעת החודשים ששהתה גולדה בברית-המועצות עזבה את גבורותיה פעמיים. בפעם הראשונה, בסוף נובמבר 1948, נסעה לפגישה עם שרת בפריס. לאחר שעזבה את פריס הגיעה לארץ. היא נפגשה עם בן-גוריון, וכנראה ששוחחו על הבחירות שעמדו להתקיים ב־25 לינואר 1949 ועל אפשרות צירופה לממשלה.¹⁴⁹ היא שהתה בארץ כחודש, והשתתפה במסע הבחירות ובדיונים בטחוניים. באמצע ינואר חזרה גולדה לברית-המועצות

שם ציפתה במתח לתוצאות הבחירות בארץ. עם היוודע תוצאות הבחירות הודיע לה בן-גוריון על הכללתה בממשלה החדשה. היא עזבה את רוסיה בשנית כדי להשבע אמונים כחברה באסיפה המכוננת ב-8 במרץ 1949. גולדה דחתה את הצעתו של בן-גוריון להיות סגן ראש הממשלה ואחראית על תיק הפיתוח באומרה: "זה - לא. איני מבינה כלום בפיתוח אינני רוצה להיות סגן ראש ממשלה. אם אתה רוצה אותי בממשלה, אני רוצה להיות שרת-העבודה."¹⁵⁰ בן-גוריון נעתר לבקשתה. בתחילת אפריל חזרה למוסקבה לפרידה רשמית. ב-14 באפריל ערכה ביקור אחרון בבית-הכנסת במוסקבה, ומיד לאחריו קיימה פגישת פרידה עם שר החוץ וישינסקי. בשיחה זו עשתה מאמץ להציל משהו מהקירבה המדינית ששררה בין שתי המדינות ערב הקמת מדינת ישראל. היא הדגישה את הבקתה של ישראל במדיניות נייטרלית, ואת רצונה של ישראל לקשור יחסים ידידות עם שני הגושים. היא ניסתה להפיג את חשדם של הסובייטים כי ההכרה האמריקנית בישראל, והמלווה שאישרה הממשלה האמריקנית לישראל הם פתח להשתלטות אמריקנית באזור: "...הקיבוץ היהודי הכי גדול, קיבוץ של מליונים חי בארה"ב... הגנו מעוניינים ביותר בשלומם וביחסים תקינים ידידותיים עם שלטונות מדינתם. גם זה קו יסודי במדיניות החוץ שלנו, אולם עם כל היותנו חדורים רצון כנה לקיים קשרים הדוקים עם ארצות-הברית, לא נסכים לשום התערבות חיצונית בעניינינו הפנימיים ונשמור על עצמאותנו ונייטרליותנו לבל ייפגעו." כדי להדגיש זאת, הזכירה גולדה שוב את הבקשות לסיוע הצבאי ולאשראי מברית-המועצות. וישינסקי הגיב כי ברור לו שעניין הסיוע הצבאי הוא "מסובך ומסוכן": "מספיק שניתן לכם אקדח קטן ויגידו שמסרנו לכם פצצה אטומית, ותתלקח במערב הסתה שהסיוע של ה"סוציאליסט" ל"יהודי" היא "ברית להתקפה על העולם להחריבו." בסיום הפגישה שבה גולדה והעלתה את נושא עלייתם של יהודים מרומניה והונגריה, וחזרה על הבקשה כי הסובייטים ישתדלו בארצות אלה למען היתרי עלייה, ולו סלקטיביים ולזמן קצוב. וישינסקי חזר על הטיעונים שהשמיע באוזני שרת בפריס: לא רק ישראל זקוקה ליהודים מאירופה אלא גם רומניה והונגריה זקוקות ליהודים שכן גם הן מדינות צעירות בתהליך בנייה. דווקא הציבור היהודי שם נחוץ שם כי הוא סבל מאוד מהשלטון הפשיסטי, "ויש לו עניין חיוני בשלום הסדר הדמוקרטי החדש."¹⁵¹ הפגישה הסתיימה במסירת דרישת שלום לבבית לשרת, ובמחמאות על שהותה של גולדה במוסקבה. כשבוע אחר כך עזבה גולדה את ברית-המועצות וחזרה לישראל לכהן כשרה בממשלה.

שליחותה של גולדה בברית-המועצות הסתיימה באכזבה, אולם איש לא

טען גגדה כי היה זה כשלון אישי. כך או כך, אפשר לסכם ולקבוע, כי רוב העניינים שניסתה לקדם עם חברי הסגל האחרים, לא נענו על-ידי הגורמים הסובייטים ודווקא ההד החזק שהיה להופעתה בברית-המועצות כצירה של ישראל והתפרצות של הזדהות לאומית בקרב יהודי רוסיה, שבאה בעקבותיה, הדליק ככל הנראה נורה אדומה אצל ממשלת ברית-המועצות והשפיעו גם הם על השינוי לרעה שחל ביחסה של הממשלה כלפי מדינת ישראל. סביר להניח כי ההרעה שחלה ביחסי שתי המדינות נבעה מאינטרסים מדיניים, פנימיים ומיצוניים, ולא היתה קשורה בהתנהגותה של ישראל בכלל ושל גולדה בפרט. שנה מאוחר יותר הביעה גולדה חרטה על כך שטיפוח הקשרים עם יהודי רוסיה הוקרב למען הסיכוי לזכות בסיוע מדיני.¹⁶²

סיכום

בשני העשורים שקדמו להקמת המדינה עשתה גולדה כברת דרך ארוכה: היא החלה כפעילה מתחילה והגיעה לצמרת הפוליטית. למרות שעלתה לארץ מארצות-הברית ולא ממזרח אירופה, היא השתלבה היטב בקבוצה הצעירה של אנשי העלייה השלישית שהתמסרו ל"עבודה הפוליטית" ולבינוי מוסדות ב"מרכז" ו"במרכזי המשנה". בתקופה זו ביצרו נציגיהם של "מרכזי המשנה" של תנועת הפועלים את מעמדם ב"מרכז" החברה הפוליטית היישובית, והפכו לכות המוביל גם בחברה הפוליטית הכלל-ציונית. גולדה החלה את פעילותה המדינית כחברה ב"מרכזי משנה" – מפא"י וההסתדרות, ואחר כך כחברה במוסדות ה"מרכז" – הוועד הלאומי והנהלת הסוכנות היהודית. בתחילת דרכה היתה שותפה להתלבטויות תנועתה בכל שקשור לדרכה המדינית של הציונות, בקביעת עמדה כלפי רעיון החלוקה ולתגובה על ה"ספר הלבן". אחר כך, נטלה חלק פעיל במימושן של ההכרעות המרכזיות שקיבל ה"מרכז" בנוגע לקו "השיתוף" וההצלה. לבסוף גם השתתפה בקבלת ההכרעות, בנוגע ל"מאבק" בבריטים, המאבק בפורשים והקמת המדינה.

הפרספקטיבה המדינית של גולדה עוצבה תחילה ב"מרכזי המשנה" ששימשו לצמרת ההנהגה המדינית של מפא"י מעין תיבת תהודה לרעיונותיהם, ומכשיר לגיוס תמיכה להכרעותיהם. בתקופה זו של בינוי ועיצוב דפוסי ממשל וחברה, שלטה ב"סביבה הפוליטית" של גולדה מנהיגות כריזמטית: ברל כ"גוריון טבנקין ואחרים. מטבע הדברים, גולדה הסתופפה בצלם של ברל וב"גוריון, "מתווי דרך" שניהלו ביניהם דיאלוג פנים –

מפלגתי על השאלות המדיניות של הישעה, וניצבו נגד יריביהם הכריזמטיים "בהרוץ". רגשית, הזדהתה עם ברל ועם תפישתו את המעשה הפוליטי כמתייחס למכלול חייו של הפרט ועם התייחסותו האמוציונלית החיובית לפרימט הלאומי היהודי. כמו ברל, היתה גולדה חשדנית כלפי כוונותיהם של ה"גויים", במיוחד – כלפי האנגלים כשליטים. כבעלת אחריות ביצועית אימצה את גישתו הבסיסית בכל שקשור למאבקה של התנועה הציונית מול המכשולים המדיניים העצומים שעמדו בדרכה: יש להאבק בעקשנות למען האינטרס המדיני המוגדר כחיוני וצודק, ולוותר ולהתפשר רק כאשר ברורים ללא כל ספק זקיה של דבקות זו. עם זאת, בכל הנוגע להגדרת מטרות ולהוצאתן לפועל, היא לא היתה שותפה למזגו האינטלקטואלי והספקני של ברל. בתחום זה דמתה יותר לבן-גוריון המדינאי, ששב והציב מטרות ברורות, וחתר ללא לאות להגשמתן. אמנם, כרבים אחרים, התקשתה גולדה לעקוב אחר הטקטיקות הערמוניות שלו, ולקבל את ה"זיגזגים" שבן-גוריון נקט לעתים קרובות בחתירתו למטרותיו, בין היתר, משום שחסרה לה התעוזה לחרוג מגבולות המוסכם. אך בדומה לבן-גוריון היא היתה בעלת חושים פוליטיים מחודדים, בעלת רצון ברזל ואנרגיה עצומה שהושקעה בעיסוק הפוליטי.

"הקוד האופרטיבי" של גולדה השיק לזה של בן-גוריון גם בתפישת הכוח ותפקידו ביחסים מדיניים. גולדה היתה מודרכת על-ידי תפישה ששיקולים כוחניים המבוססים על אינטרסים, באופן כמעט בלעדי, הם המניעים את הכוחות הפועלים בזירה הפוליטית העולמית, האזורית והפנימית. משום כך, מי שהוגדר כיריב הפוליטי, היינו, כבעל אינטרסים נוגדים, ואין זה משנה אם היה "ערבי", "אנגלי", "סובייטי" או "רביזיוניסטי", פעולותיו, רובן ככולן נתפשו כאסטרטגיה מנוגדת לשלה. כל עוד האינטרסים של הצדדים סותרים, האמינה גולדה, הסיכוי שעל-ידי פשרה עם היריב ניתן יהיה למנוע קונפליקט או לסיים קונפליקט הוא אפסי. הדרך היחידה למנוע קונפליקט הוא ליצור מאזן כוח מרתיע, או לשנות את מחיר הרווח וההפסד של אסטרטגיית היריב. עם זאת, כמדינאית פרגמטית של עם קטן וחלש, היתה גולדה ערנית ורגישה למגבלות הכוח, ובמיוחד למגבלות השימוש בכוח פיסית, ומשום כך לא ששה לקונפליקט מזוין, עם הבריטים או עם הערבים. אבל היא לא נרתעה מלהמליץ על שימוש יזום בכוח פיזי כאשר חשבה שיעילותו להגנה על אינטרסים לגיטימיים תוכת כגבוהה – נגד הפורשים, למשל.

קיצוניותה של גולדה ביחס לפורשים נבעה גם מתפישתה בדבר ההכרח לבנות ולבצר את סמכותו של "המרכז" הפוליטי – כמגלם הקולקטיבי – ביחס לחברה הפוליטית וביחס לחברה היישובית בכלל. גולדה האמינה באתוס

החלוצי ככזה מגייס ומניע, והשתמשה בסמכות שנתנו ממנה ה"מרכז" ו"מרכזי המשנה". ואולם, כשהגיעה לצמרת ההסתדרות הבינה כי לא ניתן להסתפק בסמכות מעין זו שנבעה ממחוייבות וולנטרית בלבד, שהינה סלק-טיבית מטבעה ופתוחה לפירושים שונים, ולכן לא מאפשרת פעולה אפק-טיבית. יתר על כן, המחוייבות לא היתה מקיפה דיה כדי לאזן את העובדה שבחברה היישובית התעלמו גורמים רבים ממטרות קולקטיביות כפי שהוגדרו על-ידי ה"מרכז". במצבים כאלה תמכה גולדה בהטלת סנקציות ובנקיטת כל אמצעי כדי לכפות מרות, והמתינה ליום שבו יוענק ל"מרכז" כוח ריבוני, נוסף לסמכותו הכריזמטית. ה"קוד האופרטיבי" של גולדה כמדינאית, שבתקופה זו הלך והתגבש, היה, אפוא, שילוב של חלק מתכונותיהם של ברל ובן-גוריון: פעלתנות נמרצת למימוש יעדים מוגדרים היטב חרף מכשולים, הגנה בלהט על "הקרן", כל עוד מחיר השינוי אינו מוצדק על פניו, ואמונה שלימה בזכותו של כוח מאורגן למעמד סמכותי ברור.

סמכות כריזמטית, כפי שמסביר שילס,¹⁵³ יכולה לנבוע מפרט מסוים בשל תכונותיו הייחודיות, אך גם מחברותו של פרט בארגון המקרין עוצמה בכל הנוגע ליצירת הסדר החברתי. בעשור האחרון של המנדט אכן התרחב מאוד כוחו של ה"מרכז" בקביעת הסדר חברתי היישובי בכל התחומים, וגולדה, כחלק ממנו, רכשה סמכותיות וכריזמה. אולם גם כריזמה מן הסוג הייחודי, היתה לגולדה. הכוונה היא לכריזמה של אישיות מעוררת יראה, בשל היותה קשורה למרכזו של ארוע סמלי מונומנטלי, שבו הפגינה האישיות את יכולתה לשנות מציאות חיים. כריזמה זו באה לידי ביטוי במיוחד במג-עיה עם היהודים באמריקה וברוסיה. היא הופיעה בפני קהלים אלה כנוגעת במאורע שחולל תפנית בגורל היהודים משואה לתקומה, ודמתה בעיניהם לדבורה הנביאה. כמו דבורה הנביאה הקרינה גולדה נחישות של אם המגוננת על בניה, ובה בעת מנהיגה אותם ונוסכת בהם בטחון בנצחונם בקרב. ניתן לומר כי תרומתה הייחודית הישירה החשובה ביותר של גולדה להקמת המדינה, היתה תרגום עוצמה אישית זו לסחיפת יהודי אמריקה למחוייבות מוסרית ומעשית ברגעים הגורליים.

בתחילת העשור הראשון לפעילותה כמדינאית, עיצבה גולדה את דרכה במסגרות ארגוניות שעמן הודהתה באופן מוחלט ושאת עמדותיהן ייצגה בנאמנות כלפי חוץ. דעותיה הושפעו מהאישים הפוליטיים הבולטים שעמם באה במגע. במהלך העשור, כשהגיעה לעמדות בכירות במוסדות היישוב, ונטלה חלק בארועים ובהכרעות הדומטיים של התקופה, היא פיתחה את סגנון מנהיגותה הביצועי והסמכותי המיוחד, שהשלכותיו החיוביות והשליליות נתגלו מאוחר יותר, בהיותה ראש הממשלה.